

Gondolatok, emlékezések

Írásomat főleg fiataloknak, ifjúmunkásoknak, diákoknak ajánlom, akik az államosítást csak a történelemkönyvek lapjairól ismerik.

1.

Akad még zűrzavar a fejekben.

Itt-ott ma is vitát kavart még az az először negyedszázaddal ezelőtt megfogalmazott kérdés, hogyan lehet valaki egyszerre tulajdonosa és munkása ugyanannak a gyárnak? S ha ezen a nyomon elindulunk, ezen kívül még jónéhány újabb kérdés föltehető. Akkor válik tulajdonossá a dolgozó, amikor leadja a munkakönyvét a személyzeti osztályon? Vagy már korábban is annak lehetett tekinteni, tulajdonosnak, akit – bárhová is menjen ebben az országban – közös vagyunkból egy tízmilliomod rész mindenütt megillet? S mi van akkor, ha valakinek a magánvagyonra már nagyobb ennél a tízmilliomod résznél? Vajon változatlanul igényt tart-e még erre, a különben is eléggé megfoghatatlan, közös tulajdonra?

Sokkal hálásabb vállalkozás lenne szatírát csinálni ebből a témából. „Bemegy a munkás a felvételi irodába és felveszi magát dolgozni a saját gyárába . . .” Hát, bizony elég furcsán hangzik. Pedig a valóság, ha az előbbi fél mondat kétségtelenül groteszk is, nem áll messze ettől a megfogalmazástól. Csakhogy nehezen áttekinthető összefüggések és áttételek egész sora bonyolítja a helyzet megértését.

Tegyük egy „szentségtörő” összehasonlítást, hátha megkönnyíti a tisztánlátást. A maszek kisiparos – hacsak nem nőtt túlságosan nagyra – vitathatatlanul egyidejűleg tulajdonos és munkás a saját műhelyében. (Milyen jó is most, hogy máig fennmaradt ez a korlátozott termelői tulajdonforma). Legfeljebb néhány embert foglalkoztat, akiket igyekszik igen jól megfizetni (és megdolgoztatni, hiszen ez az érdeke), de a közös munkával létrehozott tiszta jövedelem már nem közös. Az egyedül a „tulajé”. Ebben az egyszerű mechanizmusban viszonylag könnyen felismerhető a benne szereplő emberek egymáshoz való viszonya.

A négy és félezer embert foglalkoztató nagyüzemben sokkal nehezebb kitapintani az egyes ember helyét és szerepét. Elsikkadni látszik a tartalom, a munkás-tulajdonos bérmunkássá redukálódik, a gazda szerepét az igazgató, a közvetlen vezető látszik betölteni, különösen akkor, ha irányítási módszerei az ötvenes évek szintjénél tovább nem jutottak.

Minden munkásnak nap mint nap azzal az erős és nyugodt tudattal kellene belépni a gyárkapun, hogy neki ITT MINDENHEZ KOZE VAN. A munkás az össznépi tulajdon gazdája tízmillió társával egyetemben – munkások, parasztok, értelmiségiek egyaránt –, s bár eszmei ez a tulajdon, mert közvetlenül nem birtokolható, de nem holt tőke, hiszen valamennyiünk számára kamatozik.

2.

Huszonöt évvel ezelőtt még nehezebb volt megérteni, milyen is lesz az a világ, amelyben nem lesznek áthághatatlan vagyoni különbségek, se kiváltságok; s az országot azok fogják birtokolni és irányítani, akik tegnap még kopott gúnyában, alkalmi munkára várakoztak a gyárkapuban.

A Salgótarjáni Kohászati Üzemeket (akkor még Acélárugyár) 1946 végén elsőként államosították a megyében. A nagygyűlésen, amelyen ezt bejelentették, az első munkásigazgató Mekis József mondta, s okkal és joggal tarthatta a legjobb ajánlólevélnek a munkások megnyeréséhez: „Régi drehus vagyok! Közületek való . . .”

De azokban a nehéz, ellentmondásos napokban ez a gesztus magában túlságosan kevés lett volna ahhoz, hogy kivétel nélkül valamennyi emberben egycsapásra felébredjen a tulajdonosi érzület. (Idáig máig sem jutottunk el.) A „melósok-

ban” túlságosan elevenen éltek a háborús megpróbáltatások, szenvedések, a biztos pénz, a forint nem tudta még elfelejtetni az inflációs időszak keserűségeit, nélkülözéseit. A feszültségek még minduntalan a felszínre törtek.

Nem lehet csodálkozni azon, hogy sokaknak egy darab disznóhús ígérete az államosításnál is nagyobb örömet okozott. Sógor Ferenc, aki azóta is az SKÜ-ben dolgozik, a huzalműi lágítóban csoportvezető, így emlékezik vissza egy apró epizódra:

– A deszkapalánk tetején, nem messze tőlem ült egy munkás. Jól ismertem, nehezen beszélt, lassan, elnyújtva a szavakat, sokszor megmosolyogtuk ezért. Majdnem mindenki ott volt a nagygyűlésen. Beszéd, bejelentik az államosítást, itt az új munkás-igazgató, hangzavar, éljenzés, taps, mert az emberek többsége valóban tiszta szívvel örült az államosításnak. S amikor egy pillanatra csitult a lárma, a deszkapalánk tetején fölharsan az érdes, mély férfihang, méginkább széthúzva a szótagokat: „Na és, most már lesz-e kenyér, lesz-e zsír? Vagy nuku kenyér, nuku zsír?”

Hát igen. Az éhező, a nélkülöző ember első kérdése, reakciója természetesen mindig is ez volt: mit lehet enni? Néha még a sokkal nagyobb tapasztalatokkal rendelkező budapesti munkások egyikének-másikának is zátonyra futott a bátorsága és a jövőbe vetett hite ezen a kérdőjelen.

Negyvennyolcban a Vasas Szakszervezeti Központban dolgozott S. Ferenc. (Az SKÜ-höz torkolló Majakovszkij utca követ tapostuk azon a napon, délután egy óra körül járhatott az idő, sok volt a járóelő, s Feri bácsi alig győzte fogadni az ismerősök köszönését, üdvözölni a szembejövőket. A beszélgetést állandóan félbe kellett szakítani. Róla még annyit, hogy veterán acélgári, régi párttag, egykori főbizalmi, ma is szakszervezeti tisztségviselő. Feleségével úgy negyven éve laknak a gyári lakótelepen a nemrégén kétszobássá átalakított munkáslakásban. Nem sok ideje van már hátra a nyugdíjig. Szívesen megmutatja kitüntetését, okleveleit, régi dokumentumait; telt arcán a sokat átélte, harcait mindig tisztességgel végigküzdő ember bölcs derűje. Középtermetű, zömök testalkatú, haja már ősz. A közvetlen egyszerűség jellemzi minden mozdulatát, gesztusát, mondatát; élvezetes jó előadó. Menetközben azt is észrevettem, hogy a hétköznapi háromnegyedes nagykabátjának bizony már eléggé kopott a gallérja. Néhány nappal később az ünnepelőben is láthattam, esküvőre mentek a feleségével. No, abban a ruhában egy kormány szintű fogadáson sem valottak volna szegények.)

– Akkor az volt a feladatunk, hogy kidolgozzunk egy minden szempontból elfogadható teljesítménybér-rendszert. – mondta. – Negyvennyolc tavaszán kellett a száz dolgozónál többet foglalkoztató üzemeket államosítani. Engem is megbíztak, hogy az egyik kis vasipari kócerájban képviseljem a néphatalmat. Gondolhatja, hogy mennyire szabadkoztam. „Mire: éppen engem küldtök, elvtársak? – mentegetőztem. – Én még soha életemben nem államosítottam.” – Mire a válasz: „Nem féltjük mi magát S. elvtárs! Elég talpraesett, határozott embernek ismerjük. Mire kiáll az emberek elé, biztosan tudni fogja, mit kell ilyenkor csinálni.”

– Ki is mentem. De nem ám hatósági segédlettel. Csak úgy, egymagamban. Bemegyek az üzembe, rögtön azt kérdeztem, van-e itt szakszervezeti megbízott? Hát hogyne lenne. Akkor én azzal szeretnék beszélni. Mondom neki, hogy mi van, hívja össze az embereket, államosítani fogjuk az üzemet. Ment is minden, mint a karikacsapás. A tulaj sehol, csak egy nő a kulcsokkal, mindene festve volt, a szája, a szeme, a haja, a körme, talán még a köldöke is. Azt mondja, hogy ő a főkönyvelő.

– Jól van – mondom magamban. – Essünk túl a dolgon. Az egyik műhelyben már összegyűltek az emberek, rövid beszédet mondtam nekik, aminek az volt a csattanója, hogy mostan pedig államosítani fogjuk az üzemet. Az emberek persze megtapsoltak. No, nincs itt semmi baj – gondoltam. De a festett nő nyomban éktelenül visítózni kezdett: „Jól gondolják meg emberek, hogy mit csinálnak. A tulajdonos teljes jogú megbízottja vagyok, számszaki ember, jól ismerem az üzem

anyag helyzetét. Tízezer forintra rúg a deficitünk. Mi hasznuk lenne belőle, ha ezt a csődtömeget államosítanák? Azt meg tudják-e mondani, hogy miből fogják a hét végén a béreket kifizetni?"

– Tudja, akkor még hetenként fizettek – folytatta a történetet S. Ferenc, a Kohász eszpresszóban. – Ha észbe nem kapok, ez a nőszemély fellázítja ellenem az embereket. A kenyér nagy szó volt akkor, úgy érezték, hogy az kerül veszélybe. Mit tehettem? Azt mondtam, ne hagyják magukat félrevezetni, higgyék el, az államnak meg se kottyan tízezer forint, van még ott bővíben, ahol a többi pirosasú bankót csinálták. Nyugodjanak meg, ezután is lesz miből fizetni. Erre elcsitulak az indulatok. A végén még meg is szavaztattam az államosítást. Akár hiszi, akár nem, mindenki benne volt . . .

– Annyira biztos volt abban, hogy tényleg lesz miből fizetni? – kérdeztem.

– Dehogyan. – mosolygott pajkosan, hunyorogva. – Csak hát valami biztatót feltétlenül mondanom kellett.

3.

Egy ügyes oldalvágással szeretném mellékesen a köztulajdonba vétel hitelét és értékét rontó, máig ható vélekedést hatástalanítani. Azt mondhatja valaki, ha én a maszeknál többet keresek, mint az állami iparban, akkor mi hasznom az államosításból? P. Sándor nyugdíjastól hallottam erre egy találó tanmesét:

– Hol volt, hol nem volt – Hajdúban, vagy Biharban, most már nem tudom –, elég annyi, hogy élt egy szegény szabómester, akinek két fia volt. Amikor eljött az utolsó órája, így szólt a két szép szál legényhez: „Szegény vagyok másom nincsen, csak a mesterségem és a műhelyem, ezeket rátok hagyom. Dolgozzatok, ahogy én, s akkor boldogulni fogtok.” De a két fiú már az első napon összekülönbözött. „Nem dolgozok bagóért – méltatlankodik a kisebbik –, se pénzünk, se kenyérünk, a kuncaftok meg ki tudja, mikor fizetnek? Inkább átmegyek a szomszédba dolgozni, a gazdag szabómesterhez. Ott naponta öt tallér üti a markom.” Így is lett. Attól kezdve a gazdag szabómester még gyorsabban gazdagodott, míg az idősebb testvér nem győzte egyedül a sok munkát.

Nos, az aranyat tojó tyúkot valóban döreség levágni és fölfalni. A közös tulajdon, a társadalmi tulajdon az az arany tyúk, amely – a magántulajdon formával szemben – nem egy ember, hanem valamennyiünk jólétének forrása és előfeltétele, magában rejti a bőség holnapi lehetőségét, csak az kell hozzá, hogy tényleg mindenki úgy dolgozzon, ahogy a sajátjában szokott. Ha az államosítás napján egyesek azt mondták: „Nekem eddig is dolgoznom kellett, meg ezután is dolgoznom kell. Hol itt a különbség?” Hát, ez a különbség. Nem mindegy, hogy valaki magának – ha közvetve, áttételesen is – vagy másoknak dolgozik.

A kételyek, gondok ellenére az emberek többsége keményen dolgozott. És reménykedett. Ösztönösen megérezte, az államosítás jelentőségét, ha szóban, a „csajkarendszer, közös asszony” maszlagával beoltva, berzenkedett is ellene. S nem kevés volt azoknak a száma sem, akik tudták, mit miért csinálnak. Idézet a „Salgótarján története” című monográfiából:

„A hároméves újjáépítési program (1947. augusztus 1-én indult. A szerző), továbbá a tervcikluson is túlmutató célkitűzések népszerűsítése adta a MKP választási propagandájának gerincét. (A 47-es választásokról van szó.) A rendkívül igényes és sok aprómunkát igénylő tervezés után a dolgozók széles rétegeinek meghallgatásával, javaslataival készült újjáépítési program még a későbbiek során is igényelte a társadalmi szervek mozgósító, szervező tevékenységét. A munka eredményességét nagyban elősegítette, hogy a munkások, értelmiségiek, alkalmazottak lelkesen vettek részt a város újjáépítésben.”

Persze a felszíni jelenségek gyakran feleseltek akkortájt ezzel az értékeléssel. Időnként fölerősödött az elégedetlenség, újabb és újabb feszültségek támadtak. Volt itt ultimátum, sztrájk, asszonylázadás. Például „1946. május 28-án – a rossz élelmezési helyzet elleni tiltakozásul – a salgótarjáni kőszénbánya rt-hez tartozó kőküti bányászok, a zagyvapálfalvai központi műhely dolgozói és a Hirsch-gyári dolgozók beszü-

tették a munkát. A bányászok közül mintegy ötszázan felvultak a bányaigazgatóság elé, ahol kórusban adták elő követeléseiket: „Élelmet és pénzt nem kérünk, hanem követelünk!”

Az indulatok főleg a gazdasági nehézségekből, a felszíni ellentmondásokból táplálkoztak, s arra a megalapozatlan „illuzionizmusra” utalnak, amely az államosítástól valamennyi probléma azonnali megoldódását várta. Volt azonban ennek a rég megújuló elégedetlenségnek egy új vonása, amit akkor talán még sokan nem vettek észre. Sléter Pál, az SKÜ gazdasági tanácsadója mondta erről: „Azelőtt általában kértek a munkások, alázattal, lélekben meggörnyedve, mintha nem jogos járandóságukat, hanem alamizsnát kunyerálnának. A felszabadulás után ezt tanulták meg először az emberek. Többé nem kértek, hanem követeltek.”

Sőt hozzátehetném, akadtak, akik követelöztek. Közben se szó, se beszéd, kivitték a gyárból, amire éppen szükségük volt, azzal a felkiáltással, hogy „úgyis minden a miénk!” A munkában egyáltalán nem szaggatták az istrángot, mert azt tartották, hogy a saját gyárukban többé nekik senki ne parancsolgasson, ők úgy dolgoznak, ahogyan jólesik. Ezekbe a hibákba néha még a józan gondolkodású munkások is beleestek, loptak kényszerűségből, mert nélkülöztek, s tiltakoztak a munkatempó növelése, a nagyobb fegyelem ellen. Csakhogy a kérdést végül ők mégis így tették fel: „Ha a más tulajdonát megbecsültük, miért éppen a sajátunkra ne vigyáznánk? Ha a gyár urainak tudtunk dolgozni, most magunknak nem lenne érdemes?”

– Sokan nehezen tudták megérteni, hogy ez az ország csak általunk lehet azzá, amivé tenni akarjuk – mondta nekem nemrég egy idős gyári munkás. – Mert akárhogy nézzük, értünk és általunk történik minden. Ha rosszul csináljuk a dolgunkat, ha belenyugszunk abba, hogy valami nem jól megy, akkor saját magunknak okozunk kárt. Így volt ez az államosításkor, s így van mind a mai napig. A fiamnak is mindig ezt mondtam. Mire egyszer megkérdezte: „Na és ötvenhat? Meg a beszolgáltatás? És a törvénytelen ségek, a túlkapások? Azok is értünk történtek?” Nem, nem értünk, fiam – mondtam csendesen – de általunk . . .

Akad még zűrzavar a fejekben.

Hivatással jár, hogy gyakorta megfordulok gyárakban, műhelyekben, munkások között. Az emberek többnyire egymás között beszélnek meg gondjaikat, kételyeiket. A termelési tanácskozások – legalábbis az államosítás idején lezajlott, robbanó hangulatú röpgyűlésekhez képest – viszonylag csendesek. „Nyugodtabb a légkör – mondta valaki. – A megélhetés nem okoz gondot. Főleg kis dolgok vannak. Nincs miért hangoskodni.”

A passzivitásnak persze sok más oka is lehet, de az okok többsége – talán nem túlzás ezt állítani – a tulajdonosi szemlélet hiányában vagy gyöngeségében gyökeredzik. Ha a sajátomról van szó, akkor a kis ügy sem kis ügy, ha a máséról – ki tudja, kiéről – akkor a nagyobb se fáj annyira. Ennek a jelenségnek a külső megjelenési formája a közömbösség, a munkások tényleges szerepének alábecsülése. Nemrég a pásztoi Szerszám- és Készülékgyárban (kisüzem, alig kétszáz valahány dolgozót foglalkoztat, az üvegiparnak készülnek itt gépek, tartalék-alkatrészek, üvegformák) nagyon érdekes vita alakult ki a Szabadság szocialista brigád tagjai között, hogyan osztanak el egymás között a béremelésre fordítható forintokat? Amikor a legfontosabb kérdésben állást kellett foglalni, az egyik lakatos így kerülte meg a döntést:

– Teljesen mindegy, hogy mit mondok. Úgyis az történik, amit a vezetők akarnak.

Sok-sok ütközési pont van az elveink és a gyakorlat között. (Sajnos a napisajtó mechanizmusa nem igen teszi lehetővé az alapos elmélyülést: az emberi-társadalmi konfliktusok mai szövevényében az újságnak nem annyira felderítő, mint inkább újramagyarázó, illusztratív szerepe van.) Ezeket az állandóan újratermelő kisebb-nagyobb feszültséggócokat rendszeresen fel kellene tárnai és semlegesíteni. A közömbös-

ség egyik ellenszere: döntésre készíteni az embereket, nem elégedni meg egyetlen területen sem a formális jelenlétükkel és hozzájárulásukkal. Mert dönteni annyit tesz, mint elkötelezni magunkat, önként vállalni a cselekvést.

Mi is kell ahhoz, hogy a munkás valóban sajátjának érezze a gyárat?

Íme az utóbbi években sokszor hallott vélemények:

– Hol anyag, hol szerszám hiányzik. Azt hiszi, hogy a sajátomban ilyen előfordulhatna velem? – Minek hajtani? Holnap hozzáigazítják a normákat, a bér meg marad a régiiben. – Ha valaki „kivisz” valamit, behúnyom a szemem. Az ő dolga. Ha a portás kiengedi . . . Nekem ettől nem lesz se több, se kevesebb a fizetésem. – Nagy úr a mi igazgatónk. Udvariasnak, udvarias, azt nem mondhatjuk. Csak éppen úgy beszél velünk, mintha még mindig hátulgombolós nadrágot hordanánk. – Mindig azt mondják, szóljunk hozzá, szóljunk hozzá! Na és minek? Azt még csak látom, hogy mit csinál a haverom a szomszédos munkapadnál. De azt gondolja, belelátok én, hogy mit kotyvaszt a főkönyvelő a szobájában? – Van itt nálunk néha olyan eszem-iszom, hogy a kutyák is töltöthúst zabálnak. Nahát, amíg ez így van, addig nekem se prédikáljon senki a tisztességről.

Szándékosan választottam negatív példákat. Akár a gyakorlat sántít, akár a mindennapi tudat torzít túlságosan, vagy mindkettő közrejátszik e sommás megállapításokban, mindenképpen betegség tünet, ami figyelmet, kezelést igényel, nem intézhető el kézlegyintéssel.

A tulajdonosi szemlélet erősítésének egyik sarkköve a szocialista demokrácia. A másik hatékony eszköz a közvetlen és közvetett érdekelttség. Mesterházi Lajosnak, az Új Írás februári számában megjelent „Az új ember jegyében” című írásából idézek: „Üzemekben és szervezetekben mindenkinek, aki a közös termelőmunkában részt vesz, állandóan és következetesen tapasztalnia kell, hogy egyéni érdekét csak a közösség érdekében találja meg: Hogy amit a munkájáért kap, azt ő maga adja magának, aszerint, ahogyan a közös javak meg-

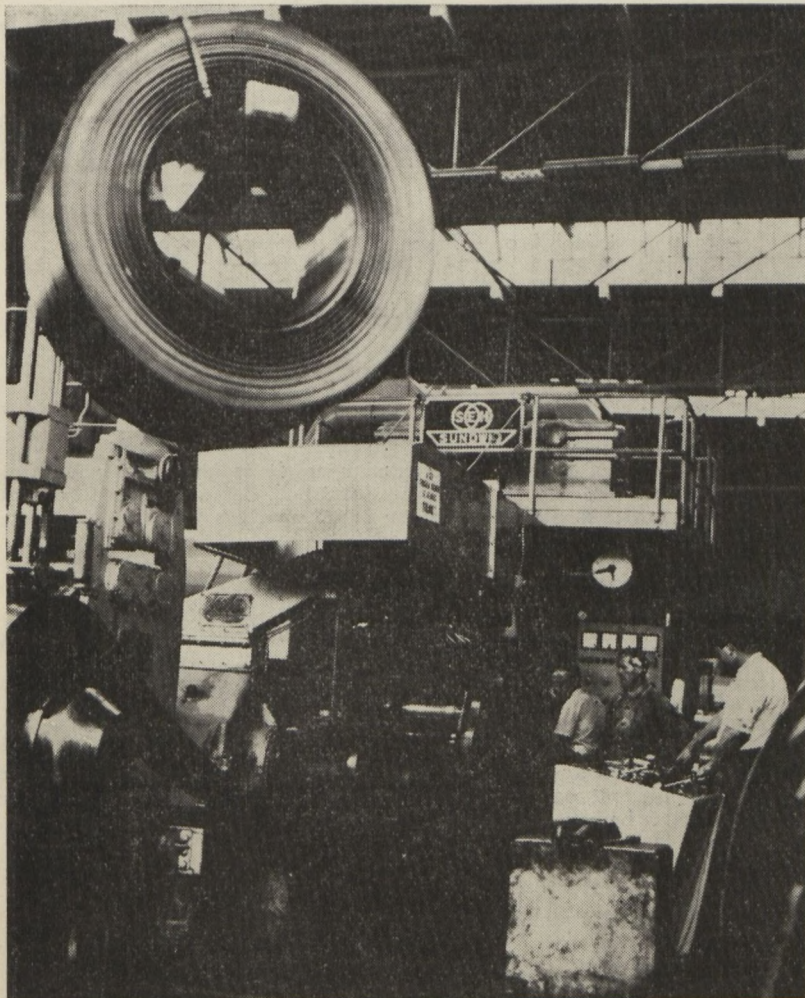
termelésében részt vesz.” Meg kell mondani, az utóbbi években mindkét területen sokat léptünk előre. Ahogy a képviseleti rendszer is napjainkban egyre inkább megtelik tartalommal, bár még mindig túlságosan sok a formális elem.

S van még valami, amit nélkülözhetetlennek tartok egy szocialista államban, ez a hatékony társadalmi önkontrol. Az egészséges, erős szervezetre az a jellemző, hogy elszigetelt, megsemmisíti a kórokozókat. Agyi parancs, felső utasítás nélkül. Nem szükséges – vagy nagyon ritkán – az injekciós-gyógy-szeres (adminisztratív) beavatkozás. Mit értek társadalmi önkontrolon? A szótáramban ez nagyon összetett fogalom. A legfontosabb elemét kiemelve: a közösségnek azt jogát, hogy közvetlen ellenőrzést gyakoroljon a gazdasági-társadalmi élet minden területén, s módja legyen az érdekeivel, céljaival el-entétesen ható tényezők és jelenségek állandó korrekciójára.

Természetesen, az ehhez szükséges egyéni öntudat és felkészültség az embernek nem veleszületett sajátja. Gyakorolni kell, akkor fokozatosan – legalábbis az emberek többségében – kialakul a készség, a tapasztalat megizmosítja; nyomában letisztulnak a világról, a közvetlen környezetről alkotott nézetek. Az egyén, ha akar, sem húzódhat be többé a közömbösség csigaházába, mert ráébred, hogy ITT MINDEN A MI DOLGUNK . . .

A ma illúziója: ha egyszer elmondunk, szóvátetünk valamit, utána akár ölbetett kézzel ülhetünk, a többi nem a mi gondunk, mert ezzel automatikusan s azonnal meg kellene oldódni a problémáknak. Pedig a helyes elképzelések, észrevételek érvényesítése harc ma is, ahogy mindig is az volt, hiszen – ha valóban helyes, akkor feltétlen – téves helyzetértékelések, kényelmes beidegződések, megcsontosodott, megváltozhatatlannak látszó gyakorlat, sőt sokszor objektív tényezők állnak velük szemben.

Nem szabad a harcba belefáradni, megsértődni, elkedvetlenedni és sündisznóállásba vonulni. Újra és újra szólni kell. S tenni, ha lehet.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a nagyipar és a kereskedelem államosításának 25. évfordulója alkalmából, eredményes munkájuk elismeréséül

MAKALICZA JÓZSEFNEK, a nógrádi szénbányák lakatos csoportvezetőjének a

MUNKA ÉRDEMREND
arany fokozata

KASPÁR LAJOSNAK, a Salgótarjáni Kohászati Üzemek kapcsolócsészájának.

ID. SARLÓ BÉLÁNAK, az Uvegipari Művek salgótarjáni öblös-üveggyára üvegfúvójának a

MUNKA ÉRDEMREND
ezüst fokozata

EPPICH ERNŐNEK, a Nógrád megyei Állami Építőipari Vállalat osztályvezetőjének,

HAJDÚ ANDRÁSNAK, a nógrádi szénbányák vágójának,

JAKUS LAJOSNAK, az ötvözetgyár kapcsolótábla-kezelőjének,

LAKATOS KÁROLYNAK, a LAMPART Zománcipari Művek salgótarjáni gyáregysége esztergályos csoportvezetőjének,

ULLMAN JÓZSEFNEK, a Salgótarjáni Kohászati Üzemek hideghengerészének a

MUNKA ÉRDEMREND
bronz fokozata

kitüntetését adományozta.